

KARACABEYLİ MEHMET LÜTFULLAH (BAYDOĞAN) VE BİLİNMEYEN YAZMA BİR ESERİ: *NÛRU'L-İNTİBÂH*

MEHMET LUTFULLAH (BAYDOĞAN)
OF KARACABEY AND HIS
UNKNOWN MANUSCRIPT: NOOR
AL-INTIBAH

Geliş Tarihi: 24.06.2021 Kabul Tarihi: 02.03.2022

✉ MURAT SULA

PROF. DR.

TRABZON ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0003-1429-7944

muratsula@gmail.com

Öz

Osmanlı dönemi Anadolu toplumunda gerçekleştirilmeye çalışılan kültürel yenileşmelerin son örneği II. Meşrutiyet'in (1908) ilanından sonra uygulamaya girmiştir. Bu değişimden olumsuz anlamda en fazla etkilenen alanlardan biri, geçmişlerine kıyasla daha sistemli hale getirilmelerine rağmen modernleştiril(e)meyen medreselerden Mutehassisin/Süleymaniye kısmı olmuştur. Durum böyle olmakla birlikte bu kurumlar eğitim-öğretim faaliyetlerine ilgasına dek devam etmiş ve birçok öğrenci buralardan mezun olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarının sağlıklı bir şekilde tahlil edilebilmesi ve bu dönemde yürütülen toplumu dönüştürme çaba ve saiklerinin tespiti için, söz konusu mezunların etraflıca araştırılması önem arz etmektedir. Bu düşünceden hareketle Mutehassisin Medresesi'nin son mezunlarından Karacabeyli Mehmet Lütfullah'ın hayatı, yayımlanan eserleri ile bilinmeyen yazma halindeki *Nûru'l-intibâh* isimli çalışması bu makalede konu edilmiştir. Bu amaçla makalede öncelikle farklı yönleriyle müellifin hayatı ile kaleme alıp yayımladığı eserlerin muhtasar tanıtımları yapılmıştır. Akabinde, müellifin tespit edilebilen ilk eseri ve mezuniyet tezi olan çalışması, muhteva bakımından ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Ayrıca zamanın akademik anlayışına ışık tutmak amacıyla adı geçen esere dair değerlendirmeler de yapılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Osmanlı Devleti, Mutehassisin Medresesi, Karacabeyli Mehmet Lütfullah, *Nûru'l-intibâh*, Tefsir, Hadis, Tabakat.

ABSTRACT

The last example of the cultural modernizations that were tried to be realized in the Ottoman period Anatolian society, carried out after the declaration of the 2nd Constitutional Monarchy (2nd Mashrutiat, 1908). One of the areas which most negatively affected by this cultural innovation was the Mutakhasisin/Sulaymaniya Madrasah, which were not (could not be) modernized according to the conditions of the time, although they had a more systematic program compared to the past. In order to analyze the first years of the Republic and to determine the real success motives of the practices put into effect to transform the society in this period in a healthy way, it is important to research the graduates of this school. Based on this idea, the life of Karacabeyli Mehmet Lütfullah (Mehmet Lutfullah of Karacabey), one of the last graduates of Mutakhasisin Madrasah, his published works and his unknown manuscript Noor al-Intibâh are the subject of this article. For this purpose, first of all, the life of the author with its different aspects and his works written and published by the author with their concise introductions were introduced in the article. Subsequently, the first work of the author that can be identified and his graduation thesis, were examined in detail in terms of content.

Keywords: Ottoman State, Mutakhasisin Madrasah, *Noor al-intibah*, Mehmet Lutfullah of Karacabey, Tafsir, Hadith, Biography.

SUMMARY

The Ottoman Anatolian society made efforts to realize the need for modernization, which it felt many times, according to the needs of the period. The last example of these carried out in this context was came into effect after the declaration of the 2nd. Constitutional Monarchy (2nd Mashrutiat). As a result of this situation brought about by sociological conditions, two different unrelated periods have occurred in the time tunnel. One of the areas most negatively affected by this cultural change was madrasahs, which were (could) not (be) modernized according to the conditions of the time, although they had a more systematic program compared to the past. The Mutakhassisin/Sulaymaniya Madrasah is one of them. Although this is the case, these institutions that have the accumulation of a long civilization continued to graduate until their abolition. In order to analyze the first years of the Turkish Republic in a healthy way and to determine the real success motives of the practices put into effect to transform the society in this period, it is important to research the graduates of this school, who are the last representatives of the remnant of Ottoman civilization. Based on this idea, in this article the life of Mehmet Lutfullah of Karacabey, one of the last graduates of Mutakhassisin Madrasah and unknown his work has been researched comprehensively.

Karacabeyli is the child of a Caucasian family. After his primary education he went to İstanbul and continued mosque lessons for a while. Then started Dar al-Khilafat al-Aliyyah Madrasah, but left the 7th grade due to the WWI. He completed his higher education at the Mutakhassisin after his military service. Karacabeyli continued his spiritual guidance activities in İzmir, from 1920 until 1961. Since he thought that the development of the Muslim nation would only be possible with correct Islamic knowledge. For this purpose, he published the journal "Müslüman Sesi/Voice of Muslims," which he was the editor-in-chief until his death in the 1966. The journal, the first issue of which was published in 1948, continued its publication until 1985 with 481 issues. Apart from the journal, he wrote eight books and published in his life except one.

Mehmet Lutfullah has another unknown work which he

wrote it for graduation from Madrasah. This work, which was written as a thesis and intended to include the teachings taught in the Mutakhassisin Madrasah's tafsir-hadith branch and may be considered in the format of today's master's thesis, is divided into five major sections, with the exception of the introduction and conclusion. The content of this work, is the evaluation of the verse of the surah al-Nisa (4/58) and the related hadith in terms of different sciences, and the biography information of the people mentioned in the study.

In this work, which can be evaluated as a tafsir-hadith study according to the volume of the topics, the method is also mentioned in some sub-titles, apart from the main sections such as tafsir and biography. In this context, the fact that it is important to be stated that Sufism commentaries with no experience, will not be used.

On the other hand, the fact that the end of quotations on any subject is specified as "intehâ (finished)" or "intehâ kelâmuh (his work has been finalized)" indicates that the general method used up to his time was used, and the use of footnotes in a manner similar to today's method indicates that western research methods have begun to be seen in these types of books.

Apart from sixty classical works by forty Muslim authors, this work, which deserves to be evaluated in terms of establishing the validity of the information transferred from the Ottomans to the Turkish Republic and the extent to which it aided in the transformation of this society, also included works by western writers such as Gaspar Lamarck (d. 1829), Charles Robert Darwin (d. 1882), and Herbert Spencer (d. 1903).

In the other hand, handling the verse and hadith in terms of different sciences instead of concentrating on their meanings, indicates that the idea that understanding these two sources is not possible without external sciences is dominant. However, the including the comments of Muhammad Abduh (d. 1905) shows that new trends in the field of tafsir are followed by Ottoman.

In author's works the color of the language of the period in which was written is clearly seen. Because, his thesis reflects the language of the Ottoman period and his other works reflect the results of the post-Republican language policy.

GİRİŞ

Bir milleti ayakta tutan unsurlardan biri o milletin tarihî ve toplumsal gelişim süreci içinde oluşturulan bütün maddî ve manevî değerler ile bunları vücuda getirmede, sonraki nesillere aktarmada kullanılan insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü¹ olan ve o milletin rengini taşıyan kültürdür. Kültürlerin devamlılığının sağlanması onu oluşturan unsurların muhafazasıyla mümkün olabilmektedir. Ancak toplum düzeninin sabit bir minvalde devam etmediği dönemler de yaşanabilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri toplumların yaşadıkları, sebepleri gibi sonuçları da farklı olan sosyolojik değişimlerdir. Türk toplumu bu türden değişimlere birden fazla maruz kalan toplumlardan biridir. Bunların en dikkat çeken son örneği II. Meşrutiyetle gelen değişim rüzgârıdır. Bu değişim toplumun her kesiminde hissedilir derecede kuvvetli ve etkili olmuştur. Zamanın şartlarından kaynaklı zorunluluktan bir-biri ardınca oluşan değişim öncesi ve sonrası dönemler, insanların kültürel açıdan savrulmalarına ve bir miktar da körelmelerine yol açtığı bir gerçektir.

Bu çalışmada Türk milletinin uzun zamandan beri kültürel sahada yaşadığı değişimlerle irtibatlı derin krizlerin ortaya çıktığı bir dönemde yetişen ancak gerçek etkisini Cumhuriyet döneminde gösterebilen Kafkas kökenli bir aileden gelen Karacabeyli Mehmet Lütfullah Baydoğan'ın hayatı ile şimdiye dek gün yüzüne çık(arıl)mamış² yazma halindeki bir çalışması ele alınacaktır. Bu çalışmayla iki dönem arasında köprü vazifesi görenlerden birinin daha tanıtımıyla toplumun kültürel birikimine dair bir kilometre taşının tespiti yapılmış olacaktır. Bu amaçla çalışmada, araştırmanın mihrini oluşturan eserin kaleme alındığı dönemin anlaşılabilmesi için ulaşılabilen kaynaklardan müellifin hayatı ve yayımlanan eserlerinin muhtasar tanıtımı birinci; mezuniyet için telif edilen ve ilk defa burada tanıtı-

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), "Kültür", 1282.

² Bu eser üzerinde yapılması planlanan ayrıntılı bir çalışmada irdelenecek olan konu olmakla birlikte tahminlerimizin eserin neşrinde müellifin kaçınmış olduğu ihtimaline işaret edilmek üzere bu ifade kullanılmıştır.

lacak olan eserin muhteva, kaynak, yöntem ve önemi gibi açılardan değerlendirilmesi ikinci bölümde yapılmıştır.

1. KARACABEYLİ MEHMET LÜTFULLAH

1.1. Ailesi ve Doğumu

Hayatı hakkındaki bilgilerin kısıtlı olduğu Mehmet Lütfullah 13043/1884 yılının Eylül'ünde Kafkasya'da doğdu. Babası Esad Ağa,⁴ annesi Puh Hanım olup vefat tarihleri bilinmemektedir.⁵ *Nûru'l-intibâh*'ta olduğu gibi diğer eserlerinde de kullandığı "Karacabeyli" nisbesi, onun Bursa (Mihaliç) Karacabey'e göçtüğüne işaret etmektedir. Ancak bunun hangi tarihte gerçekleştiğinin tespiti şu anki verilere göre mümkün gözükmemektedir.

1.2. Eğitimi

İlk tahsilini babasından alan Lütfullah Bey,⁶ ilköğrenimini (ibtidai) 1903'te ve orta tahsilini (Rüşdiye) 1906'da muhtemelen Karacabey'de tamamladıktan sonra Karacabey'deki Çarşı Câmî-i Şerifi Medresesi'nde⁷ Müftü Abdullah Sıdkı Efendi'den 1907-1910 yılları arasında Molla Câmî'ye kadar okudu.⁸ Hocasının tavsiyesi üzerine 1910 yılında İstanbul'a gelerek Abdullatif Efendi Medresesi'nde,⁹ 1336/1917 yılı Huzur Dersi muhataplarından¹⁰ Seydişehirli Hasan Efendi'nin derslerine devam etti.¹¹ Yüksek tahsiline Darü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde başlayan Karacabeyli eğitimini tamamlamadan yedinci sınıftayken 1914'te ayrıldı.¹²

Umumi Seferberlik öncesinde 6 Eylül 1914'te Mekteb-i Harbiye'ye askerlik eğitimi için alınan Karacabeyli, 28 Haziran 1914'te ihtiyat zâbiti namzedi (asteğmen) olarak Üçüncü Ordu emrine verildi. Ancak Erzincan cephesinde yaralanmasının ardından Yusuf İzzet Paşa'nın emrinde geri

³ MŞH. SAİD. nr: 148/27/3.

⁴ MŞH. SAİD. nr: 148/27/3.

⁵ *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü 1924-1989* (Ankara: APK Dairesi Başkanlığı, 1989), 78.

⁶ H. Lütfullah Baydoğan, *Kur'an Bir Hikmet-i Ezeliiyedir* (Ankara: Arı Matbaası, 1969), XIII.

⁷ Baydoğan, *Kur'an*, X.

⁸ DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

⁹ Burada sözü edilen medrese ile Fatih Medreselerinin arkasındaki Tütü Abdullatif Efendi Medresesi kastedilmiş olabilir. Bk. M. Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Yesârizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/307.

¹⁰ Ebü'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), 1/160.

¹¹ DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

¹² DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

hizmet olarak nâsihlik görevini yürüttü.¹³ Dört yıllık askeri hizmetten sonra 24 Aralık 1918’de mülazim sâni¹⁴ olarak terhis edildi.¹⁵

Askerlik sonrası yarım kalan Darü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi’ndeki eğitimine devam eden Lütfullah Bey, 5 Mayıs 1920’de bu okulun Sahn kısmından mezun olduktan sonra 10 Eylül 1920’de imtihanla girdiği Medresetü’l-Mütehassısın’ın (Medrese-i Süleymaniye)¹⁶ Tefsir-Hadis kısmından 21 Receb 1342’de¹⁷ (27 Şubat 1924) pekiyi dereceyle mezun olarak, Tevfik Gerçeker’in (ö. 1982)¹⁸ ifadesiyle mütehasıs din adamı¹⁹ icazetini almaya hak kazandı.²⁰ Müellifin Nûru’l-intibâh’ın iç kapağında risalenin yazılış tarihi olarak belirttiği h. 1342 yılı, medresenin kapanmadan önceki Cumhuriyet dönemi son mezunlarından olduğunu göstermektedir.

İttihat ve Terakki üyelerinden olup Büyük Millet Meclisi’nin 1920’de açılış duasını yapan Karacabey doğumlu, Şer’iye ve Evkâf Vekili ve Bursa Mebusu²¹ Mustafa Fehmi Gerçeker’den (ö. 1950)²² zahirî ilimlerden olduğu tahmin edilen bazı dersler aldı. Zira müellifin *Nûru’l-intibâh*’taki “Letâif ve işârât tarikiyle tedvin olunan te’vîlât-ı bâtınıyyeden bahs edemeyeceğim. Çünkü ulemâ-yı Bâtınıyye’nin beyân ettikleri esasât bir takım zevk ve hâlâta mütevakıftır. Bendeniz fenâ fillah bekâ fillah’tan bahs etmeğe salâhiyet kazanmaklığım için evvelâ o gibi hâlâtı bizzat müşâhede etmekliğim iktiza eder. Aksi takdirde mahiyetini bilmediğim bir şeyi iddia lâzım gelir ki bu ise hilâf-ı hakîkattır. İşte bunun için tasavvufî telif olunan tefâsirden bahs etmekte mazur bulunduğumu arz eylerim.”²³ ifadelerine

¹³ Haşim Özkardeş, “Ustad ve Fadıl-ı Muhterem Hacı Mehmed Lütfullah Baydoğan’ın Ebediyet Âlemine İntikali Münasebetiyle Kısa Bir Terceme-i Hali”, *Müslüman Sesi*, 17/281 (23 Kasım 1966), 6.

¹⁴ Mülazim sâni: Askerlik teşkilatında zabıtlığın ilk derecesi anlamında kullanılan tâbirdir. Terfî edilen bir üst derece Mülazım-i evvel olup yüzbaşı rütbesine tekabül etmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, “Mülazım-i sani”, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 2/612.

¹⁵ DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

¹⁶ Bu okul hakkında bilgi bk. Mübahat S. Kütükoğlu, “Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/508.

¹⁷ Karacabeyli Mehmed Lütfullah, *Nûru’l-intibâh*, DEÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No: 15635, kapak.

¹⁸ DİB, *Teşkilat Albümü*, 22.

¹⁹ Baydoğan, *Kur’ân*, XI.

²⁰ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, kapak; Özkardeş, *Müslüman Sesi*, 6; DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

²¹ DİB, *Teşkilat Albümü*, 22.

²² Veli Ertan, “Mustafa Fehmi Gerçeker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), 14/27-28.

²³ Karacaeyli, *Nûru’l-intibâh*, 13.

göre, bu eserini kaleme aldığı dönemde henüz tasavvufla bir meşguliyetinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Nûru'l-intibâh'ın yazılışından sonra bu alana ilgi duyduğu ve tefsir âlimliğinin yanında tasavvufî yönüyle de bilinen Dağıstan doğumlu Seyyid Ahmed Hüsâmeddin'e (ö. 1925)²⁴ intisabının olduğu görülmektedir.²⁵ Mürşidinin vefat tarihi dikkate alındığında bu yöneliminin adı geçen eserin yazımından kısa zaman sonra olduğu anlaşılmaktadır. Yazarın 1949'da mürşidinden aldığı manevî emirle kasaba kasaba ve şehir şehir dolaşarak halkı bilgilendirme ve aydınlatmaya başlamış olması²⁶ ve *Kur'ân Bir Hikmet-i Ezelîyedir* eserini mutasavvıf erbabına ithaf etmesi²⁷ intisabının hayat boyu devam ettiğinin işareti olarak değerlendirilebilir.

1.3. Sosyal Hayatı ve Görevleri

Lütfullah Bey, İstanbul'daki eğitimine başladığı 1910 yılından itibaren memleketiyle alakasını kesmeyip medreselerde eğitimin yapılmadığı aylarda²⁸ Karacabey'e gelerek Nalbantlar (Nasrullah Paşa) Câmii'nde²⁹ öğle namazlarından sonra vaazlar vermiş ve milleti dinî bakımdan aydınlatmıştır.³⁰ Mezuniyetinden altı ay sonra, Tevfik Gerçekler'in ifadesiyle o dönemde İstanbul'un "kendi ayarında ihtiyaçtan fazla din adamı ile dolu"³¹ olmasına mukabil bu açıdan fakir olan³² İzmir'i tercih etmiş ve 1 Eylül 1924'te altıyüz kuruş maaşlı³³ olarak Dersiâm sıfatıyla ilk resmi görevine burada başlamıştır.³⁴ İzmir'in Eşrefpaşa semtine yerleşen³⁵ Karacabeyli, 29 Nisan 1961 tarih 309 sayılı Kararname³⁶ ile getirildiği Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eseri İnceleme Kurul Üyeliği'ne kadar milleti irşad vazifesine devam etmiştir. İkinci görevine hocasının oğlu ve aynı zamanda 7. Diyanet İşleri başkanı olan Tevfik Gerçekler'in tavsiyeleri ile³⁷ tayin edil-

²⁴ Turan Alptekin, "Ahmed Hüsameddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), 2/90-92.

²⁵ Baydoğan, *Kur'ân*, IX-XII.

²⁶ Baydoğan, *Kur'ân*, XIV.

²⁷ Baydoğan, *Kur'ân*, IV.

²⁸ Bu dönemde eğitime, Temmuz ve Ağustos ayları ile Ramazan ayında ara verilirdi, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Nizamnâme-Ders Cedveli-Suret-i Tedris ve Kitaplar-Tâlimâtname* (İstanbul: Matbaa-ı Ahmet Kamil, 1330/1333), 31.

²⁹ Baydoğan, *Kur'ân*, X.

³⁰ Baydoğan, *Kur'ân*, X.

³¹ Baydoğan, *Kur'ân*, XI.

³² Baydoğan, *Kur'ân*, XI.

³³ MŞH. SAİD. nr: 248/27/1.

³⁴ DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

³⁵ Baydoğan, *Kur'ân*, XIII.

³⁶ DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

³⁷ Baydoğan, *Kur'ân*, IX.

miş³⁸ ve bu görevini 02.04.1964 tarihine kadar sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren İzmir Gezici Vazifesi'ne atanan Karacabeyli 3 Temmuz 1966 tarihinde emekliye ayrılmıştır.³⁹

1.4. Vefatı

Lütfullah Bey, sağlığının giderek kötüleşmesi sebebiyle ailesiyle birlikte Mustafakemalpaşa'nın Tepecik Köyü'ne giderek istirahate çekilmiş ve 10 Eylül 1966'da burada vefat etmiştir.⁴⁰

1 5. Kişiliği ve İlmî Faaliyetleri

Hayatıyla ilgili ulaşılan bilgiye göre Lütfullah Bey'in ilim ehli bir aileden geldiği, ailesi tarafından küçüklüğünden itibaren iyi bir eğitimden geçirildiği gibi kendisinin de ilim tahsiline gayret ettiği anlaşılmaktadır. Zira onun, ilerlemiş yaşına rağmen askerlik sonrasında yüksek tahsiline devam etmesi bunun iyi bir delilidir. Ayrıca öğrencilik ile sonraki dönemlerde telif ettiği eserlerinde eğitiminin behresi net bir şekilde görülmektedir. Zira o, *Nûru'l-intibâh*'ta, Osmanlı toplumunun yeniden inşası için yönetici ve halkta olması elzem addedilen hususları ele aldığı gibi, Cumhuriyet sonrası dönemde de yaşadığı şehrin halkının eksikliğini hissettiği mevzuları da kürsünün yanında eserlerinde de işlemiştir.

Buna ilaveten akademik özellikli kaleme aldığı eserde dönemin dilini iyi bir şekilde kullanmasının yanında diğer eserlerinde meramın hedefe ulaşmasını temin edecek dili tercih etmesi onun Türkçe'nin haricinde Arapça ve Farsça'daki vukufiyetini gözler önüne serdiği gibi Batı dillerinden de Fransızca'yı öğrenmesi⁴¹ dünyaya bakış perspektifini ortaya koymaktadır.

Kendini anlatırken kullanmış olduğu “bendeniz”⁴² “dâiniz”⁴³ ve “âciz”⁴⁴ gibi ifadeleri gibi hakkında beyan edilenler de onun alçak gönüllü, samimi, yüksek ahlâkî değerlere sahip biri olduğunu göstermektedir. Onun bu özelliklerini kendisiyle tanışıklığı ve teşriki mesaisi olanlardan Kamil Miras'ın (ö. 1957) “Fazıl ve münevver müderrislerimizden Bay Lütfullah'ın ...”⁴⁵ şeklindeki değerlendirmesi ile Hasan Basri Tarman'nın “Merhum üstat gençlik ve tahsil hayatında da ince ruh, nezih, kibar, olgun ve ağır başlı haliyle kendisini arkadaşlarına sevdirmiş çalışkan, zeki azimli, metot ve

³⁸ DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

³⁹ DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

⁴⁰ Baydoğan, *Kur'an*, XX.

⁴¹ Baydoğan, *Kur'an*, XIII.

⁴² Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 12, 234.

⁴³ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 271.

⁴⁴ Lütfullah Baydoğan, *Hazret-i Ali* (İstanbul: Büyük Kervan Matbaası, 1961), Önsöz.

⁴⁵ Baydoğan, *Kur'an*, XXI.

prensip sahibi oluşuyla da kuvvetli ve zamanın en yüksek tahsilini yapmıştır.⁴⁶ sözleri açıkça ortaya koymaktadır.

Karacabeyli'nin din konusunda hassasiyet sahibi olduğu gazetelere yazdığı yazılarda âyet ve hadislerin anlamlarını, gazetelerin oraya buraya atılmasından ötürü, birebir yazmaktan imtina etmesinden kolayca anlaşılmalıdır.⁴⁷

Lütfullah Bey'in sosyal hayatı sadece cami ve kürsü ile sınırlı kalmamış yüksek tahsil yıllarında Medresetü'l-mütehassisin kısmı talebe derneği başkanlığını yürütmüştür.⁴⁸ Ayrıca Millî Mücadele'ye maddî katkılarda bulunduğu⁴⁹ gibi her daim halkın sorunlarıyla da ilgilenmiş ve bu kapsamda İkinci Dünya Savaşı döneminde dul ve çalışamayacak durumda olan sakat erkeklere yardım etmek amacıyla İzmir'de, İl Fakirlerine Yardım Derneği'ni kurmuştur.⁵⁰

1950 seçimlerinde siyasete giren, ancak mecliste olmayı başaramayan Lütfullah Bey'in kısmî demokrasi rüzgârının estiği dönemde ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarında okutulması gerekli görülen din dersleri programına dair on iki maddelik bir öneri paketini devlet yetkililerine sunmuş olduğu belirtilmektedir.⁵¹

1. 6. Eserleri

Lütfullah Bey, halkı bir taraftan kürsülerden sözlü olarak irşad ederken diğer taraftan fiziki olarak ulaşmadığı insanların doğru dinî bilgilerden mahrum olmaması ve aydınlatılması adına basım ve yayın işleriyle de iştigal etmiş, bu manada gazete köşelerinde yazılar yazmış, kitaba kıyasla temini daha kolay olan bir dergi çıkarmış ve birden fazla eser de telif etmiştir. Bu çalışmada ilk defa tanıtılacak olan yazma halindeki *Nûru 'l-intibâh*'ın haricinde yayımlanmış eserleri muhtasar içerikleriyle şunlardır:

a. İyi Bilgiler, İstanbul: Güven Basımevi, 1939. Müellifin telif nedenini; “Cumhuriyet devrinin açtığı terakki ve tekâmül yollarında ilerlerken ruhun manevi gıdasını teşkil eden din ve ahlâk, talim ve terbiyesi hakkında iyi bilgileri kuvvetlendirip arttırmağa küçük bir yardım etmek”⁵² şeklinde açıkladığı bu eseri Kâmil Miras'ın takrizinde belirttiği “... tahririnde iltizam edilen sadelik ...”⁵³ çerçevesine bağlı kalınarak bazen bir iki paragraf

⁴⁶ Baydoğan, *Kur 'ân*, XIII.

⁴⁷ Baydoğan, *Hz. Ali*, (Önsöz), 3.

⁴⁸ Baydoğan, *Kur 'ân*, XI.

⁴⁹ Özkardeş, *Müslüman Sesi*, 6.

⁵⁰ Özkardeş, *Müslüman Sesi*, 6.

⁵¹ Baydoğan, *Kur 'ân*, XXI.

⁵² Baydoğan, *İyi Bilgiler* (İzmir: Meşher Basımevi, 1940), 3.

⁵³ Baydoğan, *İyi Bilgiler*, 109.

bazen bir veya birkaç sayfa halindeki konulardan ibaret olup 108 sayfa hacindedir.

b. Kürsü Dersleri, İzmir: Meşher Basımevi, 1940-1942, 1946. Eser, kendi ifadesiyle, dersiâm vaizi iken İzmir’de vermiş olduğu vaazlarını içermekte olup iki kısımdan oluşmaktadır.

c. İnsanlık Ödevleri, İzmir: Meşher Basımevi, 1944. “Beşeriyetin temiz ruhundaki yüksek ve insanca olan duygularını tabiiyyun ve maddiyyun namı altında karartmağa çalışanlar vardır ki kendi fikir ve emellerine revaç vermek için ellerinden gelen her şeyi irtikaptan çekinmezler. Batıl felsefe ve yanlış safsataları ile beşeriyeti iğfal etmeği kendilerine bir vazife bilirler. (...) Birkaç vatandaşımı şerlerinden kurtarabilirsem ...” şeklinde ifade edilen amaçla kaleme alınan eserde kelâmî, tasavvufî ve felsefî meselelere değinilmektedir.

e. Bilgi ve Ahlâk (1.nci Kısım) İzmir: Meşher Basımevi, 1947. Kitap, kapağındaki bilgiye göre, müellifin daha önce bilgi ve ahlâk üzerine Millet Gazetesi’nde kaleme aldığı altmış kadar yazısından oluşmaktadır. Eserin, “... gazete sütunlarında mütaleasını takip edemiyenler için kolaylık vereceği ...”⁵⁴ düşüncesinden hareketle yayımlandığı ifade edilmektedir.

f. Hac Kılavuzu, İzmir: Doğanlar Basımevi, 1950. Adı itibariyle hacılar için hazırlanmış kılavuz türünden bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır.

g. Hazret-i Ali, İstanbul: Büyük Kervan Matbaası, 1961. Kapağındaki bilgiye göre müellif bu kitabı, Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eseri İnceleme Kurul Azası iken kaleme almıştır. Çalışmalarının en hacimli olan bu kitabı yazmadaki temel hedefini müellif, kitabın kapağında, “Hazreti Haiderin⁵⁵ irfan hazinesinden, fezail-i ahlakiyesinden, şecaat ve besaletinden bir nebze dahi şahı vilayetin âşıklarına arz” edebilmek şeklinde belirtmektedir.

h. Kur’ân Bir Hikmet-i Ezeliyyedir, Ankara: Arı Matbaası, 1969. Karacabeyli’nin Ankara’daki görevi sırasında yazımına başladığı ve emeklilik döneminde gözden geçirdiği, ancak ölümünden sonra basılan bu eserde, bir milletin terakkisinin ancak Kur’ân’ın doğru anlaşılması ve anlatılmasıyla mümkün olacağından hareketle Kur’ân farklı yönleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

ı. Müslüman Sesi, İzmir: 1948-1985. Lütfullah Bey’in, gerçek İslâm ve Müslümanlıkla ilgili fikirlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını⁵⁶ temin et-

⁵⁴ Baydoğan, *Bilgi ve Ahlâk* (İzmir: Meşher Basımevi, 1947), Ön Söz.

⁵⁵ Normalde “Haydar” şeklinde yazılması gerekirken birlikte müellifin neden böyle bir yazımı tercih ettiği hususunda eserin diğer sayfalarında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

⁵⁶ Derginin okunduğu ve ulaştığı bölge ve şehirler ile ilgili bk. Mustafa Özel, “İzmir’de Bir Dergi: Müslüman Sesi”, *Yedi İklim*, 142-143, (Ocak-Şubat 2002), 86.

mek üzere 17 Kasım 1948'de neşretmeye başladığı ve başyazarlık ile yazı işlerini bizzat kendisinin yürüttüğü dergisidir. Siyasetten uzak durarak dinî, ilmî ve ahlâkî özellikli konularda milleti aydınlatmayı prensip edinen bu dergi, genellikle ayda bir olmak üzere 481 sayı çıkartarak 1985 tarihine yayın hayatını sürdürmeyi başarmıştır.⁵⁷

2. *NÛRU'L-İNTİBÂH*

2.1. İsmi, Telif Sebebi ve Tarihi

Eserin adı, iç kapak ile İfade-i mahsusa'da "*Nûru'l-intibâh*"⁵⁸ iken fe-rağ kaydında "er-Risâletü'l-imtihâniyye" şeklinde kayıtlıdır. İkinci ismin, eserin asıl adı olma ihtimali kuvvetli iken diğerinin, yazımından daha sonra uygun görüldüğü şekilde değerlendirilmesi mümkündür.

Yine eserin ilk ve son sayfalarındaki bilgilere göre yazım başlangıç tarihi belli olmayan bu eserin, 1 Receb 1342/27 Şubat 1924'te bitirildiği anlaşılmaktadır. Eserin başında ve ara sayfalarında herhangi bir tarihin düşürülmemesi, ne kadar bir sürede kaleme alındığı hususunda fikir yürütülmesini imkânsız kılmaktadır.

2.2. Muhtevası

Eserin muhtevasını, okul idaresi tarafından belirlendiği anlaşılan⁵⁹ Nisâ Sûresi 58. âyeti ve bununla bağlantılı hadise ek olarak çalışmada geçen kişilerin tabakât ilimlerine göre ele alınması oluşturmaktadır. Eserin konusunun geçen âyetle tespitinde, Birinci Dünya Harbi sonrası şartlarda toplumun yeniden ihyası düşüncesinin etkili olduğu düşünülebilir.

Eser; İfade-i mahsûsa'nın haricinde bir mukaddime (üç fasıl) ve beş babdan (1. bab yedi fasıl; 2. bab altı fasıl; 3. bab üç mebhas, iki nev ve bir kısım; 4. bab üç fasıl; 5. bab üç fasıl) oluşmaktadır. Başlıklar özet içerikle riyle şöyledir:

İfade-i mahsusa'da eserin adından ve telif sebebinden söz edilmektedir. Mukaddimenin birinci faslında tefsir ilminin tarîfi, mevzû ve gâyesi belirtildikten sonra tefsir ile te'vîlin farkı birden fazla âlimin görüşleri doğrultusunda anlatılmaktadır. Yazara göre İslâm'ın belirlemiş olduğu sınırlara gösterilen sadakatın ifadesi olarak tefsir, münkâd ve müstekreh diye ikiye ayrılmaktadır.⁶⁰

⁵⁷ İslamcı Dergiler Projesi (idp), "Müslüman Sesi" (Erişim 27 Ocak 2022).

⁵⁸ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 6.

⁵⁹ Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ile Taşra Medaris Hakkında Nizâmname", *Ceride-i İlmiyye* (İstanbul: yy. Zilhicce 1335), 33/942.

⁶⁰ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 7-11.

“Te’vîl ile النَّارَ مِنْ مَّقْعَدِهِ فَلْيَتَّبِعُوا بِرَأْيِهِ الْقُرْآنَ مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ”⁶¹ başlığıyla açılan ikinci fasılda, daha önce te’vîl konusuna yapılan itirazlara müellifi belirtilmeyen *Te’vîlât-i Mâtürîdî* şerhinden nakillerle izah getirilmektedir. Tevfikin keyfiyetine, başlıkta yer alan hadis bağlamında iki farklı açıdan yorum getiren müellif te’vîli, ‘inanç ve amele taalluk eden ve üzerimize vacib olan dinî hükümlerin, lafzın muhtemel anlamlarından çıkarılması ve açıklığa kavuşturulmasıdır’ şeklinde tanımlamaktadır.⁶²

Üçüncü fasıl “Mesâlik-i Tefsîriyye” başlığıyla açılmış ve bunlardan; muhaddisler, kelâmcılar, fakihler, dilciler, sözlükçüler, belagat, kurrâ ve bâtniyye sayılmış, ardından Nisâ Sûresinin 58. âyetin anlamının, letaif ve işârât tarikiyle tedvin olunan tasavvufî tefsirlere müracaat edilmeden rivayet ve dirayet tefsirleri çerçevesinde yapılacağına altı çizilmiştir.⁶³ Böylece bir taraftan bölümde takip edilecek metottan bahsedilirken diğer taraftan sözü edilen tefsir türlerinden yararlanmayacağına vurgulanmasıyla bu zaman diliminde tasavvufa karşı eğiliminin olmadığına da ışık tutulmuştur.

Nazm-ı Kerîm’in İcmâlen Mânası” başlığıyla açılan eserin birinci bölümü إن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها... bölümünün (BAB I) birinci faslının muhtevası âyetin Arapça metni ile “Tahkik” başlığında verilen mealinden oluşmaktadır.⁶⁴

İkinci fasılda “Sebeb-i Nüzûlün Faidesi ve Nazm-ı Kerîmin Sebeb-i Nüzûlü” başlığı kullanılmış ve âyetlerin nüzûl itibariyle; hiçbir hadiseye istinaden olmaksızın nazil olanlar ile bir hadiseye ya da Hz. Peygamber’e (s.a.s.) sorulan bir suali müteakip inenler şeklinde sınıflandırıldığı belirtilmesinin ardından sebeb-i nüzûlün ilmî değere sahip olduğu, sağladığı faydalar çerçevesinden açıklanmıştır. Bu bağlamda Nisâ Sûresinin 58. âyetinin sebeb-i nüzûlüne dair değerlendirmeler rivayet ve dirayet tefsir kitaplarından aktarılmış, sonra sebeb-i nüzûldeki itibarın, sebebin hususu ile lafzın umûmünden hangisine yönelik olduğuna zihâr⁶⁵ ve liân⁶⁶ âyetleri çerçevesinde cevap aranmıştır. Netice itibariyle bu âyetlerde hükmün nüzûl sebebiyle münhasır kalmayıp umûma veya bir sınıfa teşmil edilmesinden “itibarın sebebin hususuna değil, lafzın umûmüne” olduğu sonucuna varılmıştır.⁶⁷

“Ufak Bir Muhâkeme” başlığında müellif, M. Abduh’un (ö. 1905) ilgi-

⁶¹ “Kur’ân’ı kendi görüşüne güvenerek tefsir eden cehennemdeki yerine hazırlansın.” Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi’u’ş-Şâhih*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Tefsîru’l-Kur’ân”, Mukaddime (Hds. No: 2951). Hadis adı geçen eser ve yerde “... برأيه...” rivayetiyle yer almaktadır.

⁶² Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 11-12.

⁶³ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 13-14.

⁶⁴ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 15.

⁶⁵ el-Mücâdele 58/1-4.

⁶⁶ Nûr 24/6-9.

⁶⁷ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 15-23.

li âyetin nüzûl sebebine dair fikirlerine yönelik şahsî değerlendirilmelerine yer vermiştir.⁶⁸

“Nazm-ı Kerîmin Mâ-kabline Münâsebeti” başlığıyla açılan üçüncü fasılda Süyûtî’nin (ö. 911/1505) İtqân’ından “münasebet”in anlamı verilmiş, ardından Nisâ Sûresinin 58. âyetinin aynı sûredeki 51 ve 56. âyetlerden hangisiyle bağlantılı olduğu izah edilmiştir. Bu minvalde Ebü'l-Hasan el-Bikâî’nin (ö. 885/1480) *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve ş-süver*, Cessâs’ın (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'an* ve Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-gayb* tefsirlerinden konuyla ilgili yorumlar aktarılmıştır. Buna ilaveten Nisâ Sûresinin 58. âyetinin muhataplarına temas edilmiş ve bunların; Hz. Peygamber, bütün mükellefler, halifeler, kadınların velileri, yöneticiler ve Yahudi bilgileri olduğu şeklinde yedi farklı görüşün ileri sürüldüğünün altı çizilmiştir.⁶⁹

“Birrivâye Âyet-i Celîlenin Tafsîlen Mânâsı” başlığını taşıyan dördüncü fasılda ilgili âyetin hükmü bir önceki başlığa göre daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda İbn Abbas (ö. 68/687-88), İbn Cerîr (ö. 310/923) ve İbn Cüreyc’in (ö. 150/767) değerlendirmeleri zikredilmiştir. Âyetteki bazı kelimeler üzerinde yapılan yorumlar ve konuyla bağlantılı hadisler delil getirilerek emanetten kastın dinî hükümler ile dünyevî konularda adalete riayet olduğu vurgulanmıştır.⁷⁰

Aynı şekilde “Biddirâye Âyet-i Celîlenin Tafsîlen Mânâsı” başlığının kullanıldığı beşinci fasılda âyetin muhataplarının kimler ve içeriğinin nelerden ibaret olduğuna dair yorumlar tefsir kitaplarından verilmiştir. İnsanların davranışlarının esas itibarıyla yaratıcıya, insanlara veya kendine karşı olması sebebiyle âyetin kapsamının hasr edilmesinin uygun olmayacağı ve bu nedenle de emanetin bütün türlerinin kapsamına dâhil edilebileceğine dikkat çekilerek yorumlanması yapılmıştır.⁷¹

“İstırad” başlığında kendi düşüncelerini serdeden yazar, olayın türüne değil meydana geldiği zemine vurgu yaptıktan sonra Osmanlı münevverleri arasında, İslâm dininin ve medeniyetinin terakkiye mani olmadığı halde ilerlemenin ancak Batı medeniyetiyle gerçekleşebileceğini düşünen ve bu görüşe aşırı derecede bel bağlayanların olduğunu belirterek dönemindeki Batılılaşma zihniyetindeki çarpıklığa işaret etmiştir. Geri kalmışlıktaki temel nedenin din değil onun uygulamasındaki eksiklikler olduğunun altını çizen Karacabeyli, Garbın peşinden gidenlerin, sadece şahsiyetlerin değil aynı zamanda geleneklerini de kaybetmekte oldukları değerlendirmesini yapmıştır.⁷²

⁶⁸ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 24.

⁶⁹ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 25-28.

⁷⁰ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 29-35.

⁷¹ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 36-53.

⁷² Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 54-61.

“Emânet, Vedî‘a, Âriyeye Âid Ahkam-ı Fikhiyye ve İzahâtı” başlıklı altıncı fasılda vedî‘a (الوديعة) ve ‘âriye (العارية) hakkındaki ihtilafın beyanı ile ‘âriyenin hükmüne dair Şafiî fakihlerinin delilleri ve bu konuya dair Hanefî bilginlerinin cevapları irdelenmiştir. İçeriği oldukça geniş tutulmuş olan bu konu, yukarıda geçen kelimelerin tanımlarının verilmesinin ardından sahâbe uygulamaları ve görüşleri eşliğinde anlatılmış sonra da konuya dair Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), Cessâs, Fahreddin er-Râzî ve Kurtubî’den (ö. 671/1273) nakillerde bulunulmuştur.⁷³

Yedinci fasılda “Âriyenin Hükmünü Tamamen İzah İçin Hanefî Âlimlerinin Şafiîlere Cevabı ve Bu Konuda Aklî Delilleri İle Dâîlerinin Hatâya Hakkındaki Vücûhunun Muhâkemesi” başlığına yer verilmiştir. Burada “‘âriye” kavramının fikhî açıdan açıklanmasının akabinde İbnü’l-Hümâm’ın (ö. 861/1457) *Fetûh’l-ğadîr*’i esas alınarak Hanefî ve Şafiî bilginlerinin mevzuya bakış açıları nakledilmiş ve bu minvalde ‘âriye, ‘akd (العقد), kabz (القبض) ve izn (الإذن) kelimeleri izah edilmiştir.

“Muhakeme” başlığında ise müellif, âyetin hitabının umum-i mükellefe yahut ümera-i millete yönelik olduğuna dair şahsî görüşünü argümanlarıyla temellendirmeye çalışmış, sonra da âyetteki يأمركم و نعيما kelimelerinin kırâat farklılıkları muhtasar olarak verilmiştir.⁷⁴ Ancak bu bilginin konuyla bağlantısının hangi açıdan olduğu hususunda herhangi bir izahatta bulunulmamış olması dikkat çekmektedir.

Eserin ikinci bölümü (BAB II) “Nazm-ı Hakîmin Te’vîl Vecihleri” başlığıyla açılmış olup alt başlıkları içerikleriyle şöyledir:

Birinci fasıl “Nazm-ı Hakîmin Sarf ve Lugat ve İştikâka Tatbiki” başlığına sahiptir. Burada Nisâ Süresinin 58. âyetinde yer alan harflerin haricindeki kelimeler, anlam açısından irdelenmektedir. Bu minvalde önce Allah lafzında iştikakı reddeden İbnu’n-Nakîb’in (ö. 698/1298), ardından lafzattullahta iştikakın olduğunu ileri sürenlerin görüşleri Râğıb el-İsfahânî’nin *Müfredât*’ından, diğer kelimeler de ayrıca Ebü’l-Bekâ’nın (ö. 1095/1684) *Külliyât*’ı, İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) *Lisânü’l-Arab*’ı, Mecdüddîn İbnü’l-Esîr (ö. 606/1210) ile Süyûtî’nin *İtkân*’ı gibi müellif ve kaynak isimlerinden sonra aktarılmıştır.⁷⁵

İkinci fasılda “Nazm-ı Hakîmin Nahve Tatbiki” başlığı kullanılmış ve burada ilgili âyetteki kelimelerin nahiv açısından tafsilatlı açıklaması Süyûtî’nin *İtkân*’ından⁷⁶ aktarılmıştır.⁷⁷

⁷³ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 62-69.

⁷⁴ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 70-77.

⁷⁵ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 78-89.

⁷⁶ Konu hakkında bk. Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *İtkân fi ‘ulûmi’l-ğur‘ân*, thk. Merkezi’-d-Diraseti’l-Kur‘âniyye (Medine: Mücemmeu’l-Melik Fehd li-Tıbaati’l-Mushafi’ş-şerif, ty.), 3/1017, 1058, 1063; 4/1212.

⁷⁷ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 90-100.

Üçüncü fasıl, “Nazm-ı Kerîmin Meânî’ye Tatbîki, Nazm-ı Hakîmin Fasl-Vasl Mebhası” başlıklıdır. Belagatte muhatabın kelâm karşısındaki durumları konusuyla başlanılan bu faslın temel kaynağını Süyûtî’nin *İtkân*’ı oluşturmaktadır.⁷⁸ Konuya dair Seyyid eş-Şerif el-Cürcanî (ö. 816/1413), Tefâtânî (ö. 792/1390), Zemahşerî (ö. 538/1144), İbnü’l-Hacib (ö. 646/1249), Sekkâkî (ö. 626/1229), *Tenkîh* sahibi Sadrüşşerîa es-Sânî (ö. 747/1346) ile Birgivi’nin (ö. 981/1573) yanında Eş’arî, nuhat mezhebi ve cumhur gibi kişi ve ekollerin görüşleri doğrultusunda⁷⁹ anlam bakımından cümle türlerinin farkları, isnad türleri, el-emr (الأمر) kelimesi ile emir sîgasının farkları ve kullanım şekilleri, lam-ı tarifi anlamaları ve mevzûun leh itibariyle kazandığı mânalar anlatılmıştır. Ardından belagat konularından âyetteki ıtıab ile fasl-vasl ele alınmıştır.

“Nazm-ı Hakîmin Beyân ve Bedîe Tatbîki” başlığıyla açılan dördüncü fasılda mânanın eda yolları olan hakikat, mecaz ve kinayenin tanımlarıyla mecazın türlerine değinilmiş ve ilgili âyetteki mecazın türünün, emânât (الأمانات) kelimesinin ism-i mef’ûl anlamında kullanılması hasebiyle mürsel olduğu belirtilerek alakaları zikredilmiştir. Bu bağlamda a‘yanın mânaya yani te’diyenin itikad ve sair konularda değil ancak a‘yanla mümkün olabilmesi itibariyle âyette mecazın kısımlarından tağlîbin ve إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا kısmında da leff ü neşr-i gayr-i mürettebin haricinde ikisi de isimde olan cinas türünün yer aldığı altı çizilmiştir.⁸⁰

Beşinci fasıl “Nazm-ı Hakîmin Usûl ve Kelâma Tatbîki” başlığıyla belirlenmiş ve burada bahsin esasını teşkil eden emr (الأمر) kavramının tanımı yapılarak mevzuya başlanmış, ardından emrin vücub ifade edip etmemesi, hangi durumlarda mecazî anlamlarda kullanıldığı, bu anlamların nasıl anlaşıldığı hususlarında, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916), İmam Şafîî (ö. 204/820), İmam Mâlik (ö. 179/795), *Fuşûlü’l-bedâiyi* sahibi Şemseddin el-Fenârî (ö. 843/1431) ile aynı çizgiyi takip ettiğine vurgu yapılan fakat isimleri zikredilmeyen bazı bilgin, fukaha ve Mu‘tezilî âlimlerin görüşleri doğrultusunda izahlar yapılmıştır.⁸¹

Altıncı fasıl “Âyet-i Celîlenin İlm-i Kelâma Tatbîki” başlıklıdır. Burada emrin tanımı yapılmış, ardından bazı Mu‘tezilî bilginlerin konu hakkındaki görüşlerine yer verilerek tartışılmıştır. Daha sonra “emir” ve “irade” konularında Seyyid Şerif el-Cürcanî’nin görüşleri *Şerhu’l-Mevâkıf*’inden özetlenerek nakledilmektedir.⁸²

Üçüncü bölüm (BAB III) “Nazm-ı Hakîmin Fıkhî Vecesi” başlığıyla verilmiş olup alt konular şunlardır:

⁷⁸ Konu hakkında bk. Süyûtî, *İtkân*, 5/1588.

⁷⁹ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 101-109.

⁸⁰ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 109-110.

⁸¹ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 111-112.

⁸² Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 112-115.

Kaynaklarını Ebûl-Bekâ'nın *Külliyyât*'ı ile Muhammed Abduh'un tefsiri oluşturan ve "Siyâset-i Şer'iyenin Mukaddimesi" başlığıyla açılan birinci mebhaste siyasetin tanımı, konusu, türleri, amacı ve ilkeleri, konuya dair âyetlerin (Mâide 5/3, Nisâ 4/58) ihtiva ettiği siyaset türleri ile Muhammed Abduh'un yorumları yer almaktadır.⁸³

Öncekilerden farklı bir bölümlenimin yapılabirinci nev', birinci kısım olarak düzenlenen ve "Umûr-ı Müslimîne Ait Olan Tevliye Beyânındadır" başlığıyla açılan birinci fasıl, İbn Teymiyye'nin (ö. 622/1225) *Mecmû'atü'l-fetâvâ*'sından⁸⁴ siyasetle ilgili aktarılan görüşlerinden oluşmaktadır.⁸⁵

Bir önceki konunun devamı mahiyetinde olan ve aynı kaynaktan alınan "Ümera-i Mümininin Zîr İdarelerinde Mevcut Olan Efrâd-ı Beşeriyenin Hukukunda Adaletle Riayet Edip Edemediklerinin Mîzan u Mikyasını Beyan Eder" başlıklı ikinci fasılda hükümleri uygulamada insan gücünün önemi, adaletin bütünüyle tenfizinin imkânı, bir yöneticinin adaleti tesis edebilmesi için sahip olması gereken özellikler, hadislerin yanında Mâide Sûresinin 44-47. âyetleriyle ilgili müfessirlerin yorumları ve emanetin mercii konuları üzerinde durulmuştur.⁸⁶

"Vezâif-i Âmmede Kuvvet İle Emanetin Ehemmiyeti" başlığıyla verilen ve "kuvvet" ile "emanet" kavramları ekseninde işlenen üçüncü fasılda her vazifenin şekline ve haline göre ehliyetin değişebileceğine işaret edilmiş ve vazifelendirmede, Hz. Peygamber'in Hâlid b. Velîd'i (ö. 21/642), bir olaydaki şahsî tasarrufu karşısında serzenişte bulunmasına rağmen⁸⁷ yine de kumandan tayin etmesinden ve dinî otoritelerin uygulamalarından hareketle, toplum menfaatinin esas alınmasının temel prensip olarak benimsenmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁸⁸

İkinci kısmın başlığı "Emvâle Mûteallik Emânât" şeklinde belirlenmiş olup beş fasıl halinde düzenlenmiştir. "A'yân ve Duyûn-i Amme ve Duyûn-i Hassa Beyanı" başlıklı birinci fasılda yönetici ve tebaanın birbirine karşı sorumluluklarını yerine getirmekle mükellef olduklarına, meşru hakların haricindekini talep edemeyeceklerine ve İslâm'da hükümetin görevinin kanunları uygulamanın yanında toplumsal birliğin temini ile dinî ve medenî hakların korunması olduğuna işaret edilmiştir.⁸⁹

⁸³ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 116-119.

⁸⁴ Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, nşr. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz (el-Mansure: Dâru Ebi'l-Vefâ, 1426/2005), 13/202; 28/138 vd.

⁸⁵ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 120-126.

⁸⁶ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 126-131.

⁸⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cûfi el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Cum'a", 217.

⁸⁸ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 131-134.

⁸⁹ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 134-137.

“Beytülmalin Aksamını Beyan Eder” başlığıyla verilen ikinci fasılda kitap ve sünnetle sabit olan ganimet malının taksiminde fakihlerin farklı görüşlere sahip oldukları belirtilmektedir. Savaşlarda fedakârlık gösteren askerlere fazla mal verilmesinin caiz, bunun yanında piyadenin bir, farklı görüşler olmakla birlikte süvarinin üç hisse sahibi olduğunun altı çizilmiştir.⁹⁰

Üçüncü fasılın başlığı “Sadakat-i Muttehezîni Beyan Eder” şeklinde olup burada borcu bir mâsiyet irtikâbından neşet etmemiş birine, miktarı ne kadar çok olursa olsun borcunu ödeyinceye kadar,⁹¹ aynı şekilde “hükûmet guzât-ı müslimîne techizât ve iâşelerini kâfi miktarda temîn etmiyorsa onlara ve ihtiyacı olan Müsliman hacılara sadaka vermenin câiz olduğuna⁹² dikkat çekilmektedir.

“Fey’in Hükümünü ve Hikmet-i Teşriyyesini Beyan Eder” başlığıyla açılan dördüncü fasılda fey’in kanunî hikmeti ifade edildikten sonra fey’ gibi sahipsiz kalan malların da beytülmale ait olduğunun altı çizilmektedir. İslâm hukukunda devletin, gücü nispetinde toplumunun ihtiyaçlarını karşılamasının yanında maddî ve manevî açılardan da terakkî etmesini sağlayarak fertleri İslâm cemiyetine yararlı şahıslar haline getirmekle yükümlü olduğu belirtilmektedir.⁹³

Konunun devamı mahiyetindeki beşinci fasıl “Fey’in Masraflarını ve Eşkâl-i Hükûmeti Beyan Eder” başlıklıdır. Fey’in, Müslüman savaşçılar sayesinde beytülmale gelen kazanım olduğu bu nedenle taksiminde bu savaşçılara önceliğin tanınması önemli olmakla birlikte ordunun ihtiyacından fazla olması durumunda toplum faydasına da sarf edilebileceği yönünde fikir beyan edenlerin olduğuna dikkat çekilmektedir.⁹⁴

İbn Teymiyye’nin, Mecmû‘atü’l-fetâvâ’sının⁹⁵ kaynak olarak kullanıldığı ikinci nev’, “Efrâd-ı Beşeriyye Arasında Cari Olan Hüküm; Hudûd ve Hukûka Âittir” başlığıyla verilmiştir. Müslümanların geneli ile belirli şahıs veya grubun menfaatine yönelik olarak iki başlık altında düzenlenen konu yedi fasıl halinde işlenmektedir.

“Kuttâ’-ı Tarîkin Keyfiyet-i Tecziyelerini Beyan Eder”⁹⁶ başlığıyla açıl-

⁹⁰ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 138-140.

⁹¹ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 141.

⁹² Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 140-141.

⁹³ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 142-145.

⁹⁴ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 145-151.

⁹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû‘atü’l-fetâvâ*, 18/165.

⁹⁶ Başlık metinde “Efrâd-ı beşeriyyenin mallarını gasp ve âdât fikre mefsedetkârane-siyle teşhîr-i silah ederek yolda gelip geçenlere taarruz eden kâtu’t-tarîkin ne keyfiyetle tecziye edileceği ve bu babtaki hükm-ü şerîyi beyân” şeklinde genişletilmiştir.

mış birinci fasılda yol kesme eyleminde bulunanlara uygulanacak cezanın Mâide Sûresinin 33. âyetinde beyan edilen olduğu ve bu cezanın tenfizinin, ehl-i İslâm'ın Allah'ın kulları ve Resûlü'nün ümmeti olmalarından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Cezaların uygulanmasında yetkililerin, toplum menfaati dikkate alınarak cezanın hafifletilmesine yönelik değil artırma cihetinde yetkiye sahip olduğunun altı çizilmiştir.⁹⁷

“Sârikin Hükümünü Beyan Eder” başlıklı ikinci fasılda hırsızın elinin kesilmesi gerektiğinin kitap,⁹⁸ sünnet⁹⁹ ve icmâ ile sabit olduğu belirtilmekte ve hadlerin temel esprisinin bozgunculuğun ortadan kaldırılması olduğundan yöneticilerin bu konuda müsamahakâr davranmalarının toplum düzeninin bozulmasına sebebiyet vereceğine dikkat çekilmektedir.¹⁰⁰

“Hadd-i Zinanın Hükümünü Beyan Eder” başlıklı üçüncü fasılda muhsan (محصن) zânînin cezası hususunda İslâm hukukunda oluşan farklı görüşlere yer verilmiştir.¹⁰¹

Dördüncü fasıl “Hadd-i Şürbün Hükümünü Beyân” başlıklıdır. İçki içmenin cezasının sünnet ve icma ile sabit ve vacib olduğuna Nesâî'deki hadis-i şerîfi¹⁰² delil gösterilmektedir. Konunun anahtar kavramı olan hamr'ın (الخمير) tanımı yapıldıktan sonra ana maddelerinden bahsedilmiştir. Prensip olarak sarhoşluk veren her şeyin haram sayıldığı¹⁰³ ilkesinde görüş birliği olmakla birlikte şarabın tedavi için kullanımında muhtar olan görüşün cevaz yönünde olduğuna işaret edilmiştir.¹⁰⁴

Beşinci fasıl “Hadd-i Kazfın Beyanındadır” başlığını taşımaktadır. İftira cezasının kitap, sünnet, icmâ-ı ümmet ile sâbit olduğunun altı çizilmiş, hür ve iffetli (muhsan) birine zinâ veya livâta ile iftira edip ispat edemeyene seksen değneğin vurulacağı ve bu cezanın Nûr Sûresinin 4. âyetiyle sabit olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁵

Ta'zir cezasının ele alındığı altıncı fasılın başlığı “Ahkâm-ı Ta'zir Beyânındadır” şeklindedir. İslâm hukukunda ceza türü belli olmayan; yöneticilerin beytülmale, memurların veya yetkililerin vakfa hıyanetleri gibi suçla-

⁹⁷ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 152-155.

⁹⁸ el-Mâide, 5/38.

⁹⁹ Buhârî, “Hudûd”, 14; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Şâhîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Hudûd”, 2.

¹⁰⁰ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 155-156.

¹⁰¹ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 156-157.

¹⁰² Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, nşr. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Eşribe”, 43.

¹⁰³ Müslim, “Eşribe”, 73.

¹⁰⁴ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 158-159.

¹⁰⁵ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 160.

rın irtikabı durumlarında ta‘zire başvurulduğuna vurgu yapılmaktadır. Derecesinin belirlenmesi, yetkili kişilerin takdirine bağlı olduğu belirtilen cezanın zamana, şartlara ve işleyenin durumuna göre değişebileceği, mesâlih-i âmme dikkate alınmak suretiyle cezanın tatbikinin gerekliliğinin kabul gören görüş olduğu¹⁰⁶ nakledilmektedir.¹⁰⁷

Yedinci fasıl “Ukûbâtın Aksâmını ve Cihadın Ehemmiyetini Beyan Eder” başlıklıdır. İslâm’da cezaların iki çeşit olduğu; birincisinin buraya kadar ele alınanlardan, ikincisinin ise İslâm dinini kabul etmeyene uygulanan cihad olduğu denmektedir. Zira İslâm’da cihadın, Müslüman olmayanları dalâletten kurtarmak ve İslâm’a davet etmek suretiyle insanlar arasında eşitlik, adalet, refah ve saadeti sağlayarak İslâm’ı yeryüzüne hâkim kılmak için Bakara Sûresinin 216. âyetiyle farz kılınmış olduğu ve bazı durumlarda kadınların da erkekler gibi cihad konusunda aynı yükümlülikle mükellef olduklarının Enfâl Sûresinin 72. âyetinden anlaşıldığına işaret edilmiştir.¹⁰⁸ Devamında açılan “Hulâsa” başlığında buraya kadar ele alınan siyaset konularının özeti yapılmaktadır.

İkinci mebhas “Nazm-ı Kerîm’in Rekâik-i Ahlâkiyyesi” adını taşımaktadır. İslâm’ın ahlâk anlayışından bahsedildiği bu mebhasa ahlâkın tanımı, gayesi, mevzûu ve türleri ele alınmaktadır. Müttekaddimîne göre ahlâkın hasene ve kabîha olarak iki kısma ayrıldığı belirtildikten sonra, Nisâ Sûresinin 58. âyetinde emredilen “emanet” ve “adalet”in ahlâkın birinci kısmının iki bölümünü teşkil ettiğine işaret edilmiştir. Aynı şekilde dinsiz bir toplumda ahlâkî üstünlükler olmadığı gibi ahlâksız bir toplumda da gerçek dinden söz edilemeyeceği ve “أَرْبَعٌ إِذَا كُنَّ فِيكَ فَلَا عَلَيْكَ مَا فَاتَكَ مِنَ الدُّنْيَا: حِفْظُ أَمَانَةٍ، وَعَقْدُ طُعْمَةٍ وَصِدْقُ حَدِيثٍ، وَحُسْنُ خَلِيقَةٍ، وَعَقْفَةُ طُعْمَةٍ” hadisinden¹⁰⁹ hareketle ahlâkî faziletlerin, bir milletin vicdanına hâkim olmasıyla milletin koruma altına alınmayacağı belirtilmiştir. Devamında ahlâkın; kendisine verilen görevleri bihakkın ifa etmek olan ferdiyye, ev halkının görevlerinden ibaret olan beytiyye diğer adıyla ictimâiyye ve toplum fertlerine karşı olan görevlerden ibaret olan ve esasını yardımlaşma ile dayanışma teşkil eden ictimâ-i cinsiyye/ahlâk-ı siyâsiyye şeklinde üç türlü olduğuna dikkat çekilmiştir.¹¹⁰

“Nazm-ı Kerîmden Müstefâd Olan İctimâiyyât” başlığını taşıyan üçüncü mebhasa Âl-i İmrân Sûresi 103 ile Nisâ Sûresi 59. âyetlerden hareketle İslâm dininin bütün milletleri, kavimleri, özel menfaatleri, farklı siyasi anlayışları ortadan kaldırarak genel bir kanuna itaat etmeyi em-

¹⁰⁶ İbn Teymiye, *Mecmû‘u’l-fetâvâ*, 18/189.

¹⁰⁷ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 160-161.

¹⁰⁸ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 162-166.

¹⁰⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *el-Câmi‘ li-şu‘abi’l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamid Hâmid (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 7/202.

¹¹⁰ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 167-180.

rettiği ve bu amaç için bir merci ihdas ettiğine vurgu yapıldıktan sonra dünya Müslümanlarının merkezî bir siyasete bağlı olmalarının sağlayacağı faydanın açıklamaya hacet bırakmayacak derecede âşikârlığına işaret edilmiştir. İslâmî toplumda uhuvvet (kardeşlik) ve müsâvat (eşitlik) gibi temel iki düştürün olduğu ve Hucurât Sûresinin 10. âyetinde en yalın şekliyle dile getirilen uhuvvetin ihlal edilmesi söz konusu olduğunda ise arabuluculuğa başvurulmasının emredildiği,¹¹¹ zira şahsî hayatın toplumsal hayata, kişisel menfaatlerin de toplum menfaatlerine bağlanmış olmasının İslâm’ın toplum dini olmasından kaynaklandığının altını çizilmiştir.¹¹²

Dördüncü bölüm (BAB IV) Nisâ Sûresinin 58. âyetiyle münasebeti kurulan *عن عطاء بن يسار عن أبي هريرة رضي الله تعالى عنه قال: بينما النبي، صلى الله عليه وسلم، في مجلس يحدث القوم جاءه أعرابي فقال: متى الساعة؟ فمضى رسول الله، صلى الله عليه وسلم، يحدث. فقال بعض القوم: سمع ما قال فكره ما قال. فقال بعضهم: بل لم يسمع حتى إذا قضى حديثه. قال: أين أراه السائل عن الساعة؟ قال: ها أنا يارسول الله، قال: إذا ضُيِّعَت الأمانة فانتظر الساعة. فقال: كيف إضاعتها؟ قال: إذا وُسد الأمر إلى غير أهله فانتظر الساعة.*¹¹³ hadisin farklı disiplinlere göre değerlendirilmesini içermektedir. Üç başlık halinde tertiplenen fasıllar içerikleri itibariyle şöyledir:

“Hadis-i şerîfin İcmâlen Meânîsi ve Mevzûu ve Tafsilên Meânîsi” başlıklı birinci fasılda hadisin Nisâ Sûresinin 58. âyetiyle olan münasebeti üzerinde durulmaktadır. Konu emanet, emanet ehli ve te’diye (التأدية) kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Hadisin ilgili âyetle münasebetinin, âyetteki hitabın yöneticilere ve emirü’l-mü’minine yönelik olmasından kaynaklandığı, sebab-i nüzûlü özel bir tevliyeye dayansa da, Kur’ân-ı Kerim’in hitabının bütün Müslümanlara yönelik olmasının, durumun genelleştirilmesine mani olmadığına vurgu yapılmaktadır. Hadiste geçen a’rabî (أعرابي), es-sâ’at (الساعة), vessede (وسد) ve el-emr (الأمر) kelimeleri açıklandıktan sonra hadisin irabı yapılmış ve son olarak anlamı üzerinde durulmuştur. Hadisin anlamının ele alındığı kısımda bedevinin sualine Hz. Peygamber’in hemen cevap vermemesinin ihtimalleri irdele-nip hadisten çıkarılabilecek hükümler tespit edilmeye çalışılmış ve bu kapsamda bazı fakihlerin görüşleri çerçevesinde soru sorana karşı takını-lacak tavırla ilgili prensipler sıralanmıştır.¹¹⁴

İkinci faslın başlığı “Hadis-i Şerifin Usûl-i Hadise Tatbiki” şeklinde olup kaynağı Süyûtî’nin *Takrîbü’n-Nevevî* şerhidir.¹¹⁵ Hadis usulü ilminin rivayet ve dirayet açısından tariflerinin haricinde mevzûu, gayesi, hükmü ve kurucusuna dair özet bilgiler kaydedilmiş, akabinde rivayet ve dirayet

¹¹¹ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 182.

¹¹² Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 181-188.

¹¹³ Buhârî, “İlim”, 2.

¹¹⁴ Karacabeyli, *Nûru’l-intibâh*, 189-205.

¹¹⁵ Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribu’r-râvî fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, şrh. Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uvayda (Beyrût: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1417/1996), 1/8 vd.

açısından hadis ilminin farklarına dikkat çekilmiştir. Hadis ilminde kullanılan muhaddis, hâfiz, hüccet ve hâkim sıfatlarının tanımlarından sonra ikinci konuda İbn Hacer el-Askalânî'nin görüşleri çerçevesinde hadislerin taksimi ele alınmıştır.¹¹⁶

“Hadis-i Şerîfin Nakd-i Ricâle Tatbîki” başlıklı üçüncü faslın mukaddimesinde nakdin tanımı, konusu, kurucusu, faydası ile bu ilmin ortaya çıkma nedenleri üzerinde durulmuştur. Fasılda, tenkitte takındıkları tavır itibariyle munekkitlerin; müteşeddîdûn/tutucular, mütesahilûn/kolaycılar ve mütevassitûn/orta yolu tutanlar şeklinde tasnif edilmiş oldukları belirtildikten sonra her üç tabakadan birkaçının kıyaslama ifadeleriyle tenkitteki tutumlarına işaret edildikten sonra ilgili hadisin râvileri bu tasnife göre değerlendirilmiştir.¹¹⁷

Kitabın beşinci bölümü (BAB V) tabakat bilgisine tahsis edilmiştir. Bu bapta çalışmanın tefsir bölümünde geçen bazı müfessir ile kurrânın biyografilerinin yanında hadis tabakatıyla ilgili genel bilgiler verilmektedir. Bu bölümün içerikleri itibariyle fasılları şöyledir:

Birinci fasıl “Tabakâtü Ba‘zı'l-Müfessirîn” başlıklıdır. Bu konuda takip edilen yöntemlerden bir cümle ile söz edildikten sonra İbn Sübkî'nin (ö. 771/1370) usulü tatbik edilerek her asrın bir tabaka kabul edildiği belirtilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın tefsir bölümünde geçen müfessirlerin tabakalardaki yerlerine işaret edilmiştir.¹¹⁸

İkinci fasıl “Tabakâtü Ba‘zı'l-Kurrâ” adını taşımaktadır. Metot hakkında herhangi bir malumatın verilmediği bu fasılda Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tabakâtü'l-kurrâ*'sından (*Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*) Ebû Cafer el-Medenî, İbn Âmir, İbn Kesîr, Âsım, Nâfi', Ebû 'Amr b. el-'Alâ', Hamza ez-Zeyyât, Hafs b. Süleyman, Kisâi, Verş, Kâlûn, Dûrî ve Sûsî gibi kurrânın biyografileri aktarılmıştır.¹¹⁹

“Tabakâtü Ba‘zı'l-Muhaddisîn” başlıklı üçüncü fasılda hadisçilerin tabakaları hakkında farklı rivayetlerin olduğunu, konuyla ilgili sayıyı İbn Hacer (ö. 852/1449) 12, İbn Salâh (ö. 643/1245) 17, Zehebî 21 (*el-Mu'in fi tabakâti'l-muhaddisîn*'inde ise yirmi yedi) olarak verirken Süyûtî'nin, *Takrîbü'n-Nevevî* şerhinde tabaka sayısını üç olarak ele aldığını ve tamamının sayılmasının imkân dâhilinde olmadığını söyleyen müellif, İbn Hacer'in görüşünü - saymış olduğu şahıslar muhaddis tarifine tam mânâsıyla uyduğundan- kabul ettiğini beyan etmektedir. Bu bağlamda önce 12, akabinde 21 tabakayı örnek şahsiyetlerin isimlerini zikrederek vermiştir.¹²⁰

¹¹⁶ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 206-219.

¹¹⁷ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 220-234.

¹¹⁸ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 235-253.

¹¹⁹ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 254-270.

¹²⁰ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 271-280.

Hâtimetü'l-kitâbda yazar, Buhârî'nin (ö. 256/870) *Şahîh*'inde yer alan hadisleriyle ilgili farkı kaynaklarda yapılan değerlendirmelere değinmektedir. İbnü's-Salâh'a (ö. 643/1245) göre buradaki hadislerin sayısı, mükerrerlerle birlikte 7275, mükerrersiz 4000 iken İbn Hacer'e göre toplam sayı 7397, mükerrersiz 2602, mutâbaât 344,121 mu'allakât 1341, mevkuf ve maktû haricindeki hadisler 9082 olduğu bilgisine değinilmiş ve tercihin İbn Hacer'in *Mukaddime*'sindeki açıklamasından yana kullanıldığını beyan edilmiştir.¹²²

2.3. Müellifin Metodu

Karacabeyli Lütfullah Bey'in, incelemeye konu olan *Nûru'l-intibâh* isimli bu eserinde, ele aldığı konuların mahiyetine göre tek bir kuralı takip etmediği görülmektedir. Buna göre çalışmada dikkat çeken özellikler şöyledir:

Eser, dönemin yüksek tahsil kurumu olan Mutehassisîn (Süleymaniye) Medresesi'nin Tefsir-Hadis bölümünün derslerini ihtiva edecek şekilde hazırlanmıştır. İşlenen konuların ağırlık oranına bakıldığında çalışmada tefsir birinci, hadis ikinci, tabakat ise üçüncü sırada gelmektedir.

Bölüm için "bab" ismini kullanmakla birlikte birinci ve ikinci alt başlıklarda, "nev", "mebhas", "kısım" vb. farklı isimler tercih edilmiştir. Genel bir özellik olarak konular, ayrıntıya girilmeden ve özünden sapmadan ihtiyaç duyulan bilgiyle sınırlandırılmıştır. İlimlerin tarifleri, konuları, faydaları ile sonuçlarının yanında bazen de kurucularından söz edilmiştir.¹²³

Tamamında olmasa da bazı başlıklarda¹²⁴ ilgili konunun kaleme alınma nedeninden, bunun yanında tefsir,¹²⁵ tabakat¹²⁶ gibi ana bölümler ile az da olsa alt başlıklarda¹²⁷ yöntemden bahsedilmiştir. Bu bağlamda deneyim ve tecrübe sahibi olunmayan işârî tefsir türünden kaçınılacağı¹²⁸ beyan edilmiştir.

Kaynakların kullanımında sabit bir metot uygulanmamış; kimi zaman sadece müellifin ya da eserin, kimi zaman da eser-müellif ikilisinin ardından bilgi verildiği gibi kronolojik sıranın da takip edilmemiştir. انتہه¹²⁹ veya

¹²¹ Bu rakam, kaynakta, 311 şeklinde ifade edilmektedir. Bkz. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Hedyü's-sarî muḳaddimetü Fethî'l-bârî* (Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-turâs, 1407/1986), 1/493.

¹²² Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 281-282.

¹²³ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 206

¹²⁴ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 7.

¹²⁵ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 12.

¹²⁶ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 235, 271

¹²⁷ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 142, 152.

¹²⁸ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 13.

¹²⁹ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 63, 67, 74, 80, 90, 191, 134.

انتهى كلامه¹³⁰ cümleleriyle bittiği belirtilen alıntılarda konuyu ilgilendirdiği kadarıyla yetinilmiş olup bunların istifade edilen kaynaklardan aktarımında tercüme yöntemi kullanılmıştır.

Nakd-i ricâl ve tabakât kısımlarındaki bazı şahısların isimlerinden önce “üstad”¹³¹ kaydı dikkat çekmektedir. Bu, ilgili kişiye dair bilgilerin, hocanın yazdırmış olduklarından istifade edilerek kaleme alınmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Zira bu dersler için her hangi bir ders kitabı belirlenmeden, kurrânın özet, müfessirinin ise genişçe işlenmesinin konuya dair yönetmelikte esasa bağlandığı ifade edilmektedir.¹³²

“İstitrâd”,¹³³ ve “Ufak Bir Muhakeme”¹³⁴ gibi başlıklarda konu ya da bağlantılı bir mevzu hakkında müellifin şahsî değerlendirmeleri; “Hulâsa”¹³⁵ başlığında da anlatılmakta olan konunun özeti verilmiştir. Bazen bu tür değerlendirmeler başlık açılmadan¹³⁶ da yapılmıştır.

Bazı yerlerde kelimelerin sözlük ve terim anlamlarının yanında sarf yapısı ile i'lâllere¹³⁷ de değinilmiştir. Kelimelerin sarf yapısı üzerinde durulurken aksâm-ı aşereye tatbiki¹³⁸ tercih edilmiş ve zaman zaman eşanlamlıları da belirtilmiştir.

Eserde 130 âyet ve 75 hadisin yanında sadece bir beyte yer vermiş olması dikkat çekmektedir. Bu örneklerin; bir fikri desteklemek, konunun daha anlaşılır olmasını sağlamak ve dille ilgili bir durumu beyan için getirilmiş olduğu görülmüştür. Müellifin diğer çalışmaları da hesaba katıldığında -ki bunlarda hiçbir şiire rastlanmamıştır- şiire karşı olumsuz bir tutum içerisinde olduğuna işaret etmektedir.

Şahıslardan önce veya sonra dua ve tazim ifadelerin haricinde özellikle Hz. Peygamber’le ilgili birden fazla (sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem, aleyhi efdalussalavât, aleyhi efdaluttahiyât, sallallâhu aleyhi ve sellem, nebî zî-şân, fahr-i kâinat aleyhi ekmelüttehiyyât, aleyhissalâtu vesselâm, fahr-i kâinat aleyhi ve âlihi efdalussalavât, aleyhisselâm, cenâb-ı risaletpenah, aleyhi ve âlihi essalâtu vesselâm Efendimiz hazretleri) ifadeye yer verildiği dikkat çekmektedir.

Günümüzdeki kullanımına kıyasla bazı ifadelerin anlaşılmasında zor-

¹³⁰ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 69, 78, 116, 120.

¹³¹ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 237, 247, 268.

¹³² Hasan Yıldız, *Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim* (İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 287.

¹³³ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 54.

¹³⁴ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 24.

¹³⁵ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 98, 143.

¹³⁶ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 148.

¹³⁷ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 79, 193.

¹³⁸ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 86.

luklar görülse de eserde genel mânada akıcı bir dilin hâkim olduğu görülmektedir. Bunun yanında istifade edilen kaynaklardan aktarılan metinlerde tercümenin hissedilmemesi müellifin Türkçe ve Arapça'ya olan hâkimiyetini göstermektedir.

3. 4. Kaynakları

Nûru'l-intibâh, birçok kaynaktan istifade edilerek hazırlanmıştır. Bilgiler, eser veya müellif ya da eser-müellif ikilisinin ardından aktarılmıştır. Kaynak olarak kullanılan İtķān gibi¹³⁹ bazı eserlerin aslında ders kitabı olduğu görülmektedir. Tefsir bölümünde müracaat edilen kaynak sayısı, konunun ele alınış biçimi dolayısıyla hadis kısmındakinden daha fazladır. Tefsir kısmındaysa Fahreddin er-Râzî ile Muhammed Abduh'tan alıntılarının ilk sırada gelmesi yazarın konuya bakışıyla ilgili fikir vereceği düşünülmektedir. Eser üzerinde yapılan incelemede kaynakçada zikredilen klasik eserlerin haricindekiler müellifleriyle birlikte şöyledir:

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuḥbeti'l-fiker*; Alûsî, *Rûhu'l-me'âni*; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*; Bâkîllânî, *et-Taḳrîb ve'l-'irşad*; Ebü'l-Hasen Burhanüddin el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fi tenasübi'l-âyâti ve's-süver*; Alâeddin el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*; Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sâhîh*; Cessâs, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*; Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*; Ebû Davûd, *Sünen*; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ*; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'aqli's-selim*; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*; Gazzâlî, *İḥyâü 'ulûmi'd-dîn*; İbn 'Abdillberr, *el-İstî'âb*; İbn Hacer el-'Askalânî, *Taḳrîbu't-teḫzîb, Nüzhetü'n-nazar*; İbn İshâk, *Siretü İbn İshâk*; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-azîm*; İbn Semîn, Ebü'l-Abbâs, *'Umdetü'l-hüffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*; İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*; Muḳaddime; İbnü'n-Nakîb el-Makdisî, *et-Tahrîr ve't-taḥbîr li-aḳvâli 'eimmeti't-tefsîr*; İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-muḳri'in ve murşidu't-tâlibîn*; Mecdüddin İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eşer*; Kâdî el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*; Kurtubî, *el-Câmi' li 'aḥkâmi'l-Ḳur'ân*; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*; Ebû Abdurrahmân en-Nesâî, *Sünen*; Nevevî, *Teḫzîbü'l-esma' ve'l-lugat*; Nizameddin en-Nisâbûrî, *Ġarâ'ibü'l-Ḳur'ân ve reğâ'ibü'l-furḳân*; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Ḳur'ân*; Reşid Rıza, Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-menâr*; Sıddîk Hasan Han, *Fethü'l-beyân fi meḳâsidi'l-Ḳur'ân*; Muhammed Abdülvahid es-Sivâsî, *Fethü'l-ḳadîr ale'l-Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*; Süyûtî, *Ḳaṭfü'l-ezhâri'l-mütenâşîre, el-İtķân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân, Tedrîbu'r-râvî*; İbn Cerîr et-Taberî, *Câ-*

¹³⁹ Yıldız, *Dâru'l-Hilafeti'l-Âliyye*, 287.

mi 'u'l-beyân; Zehebî, el-Mu'în fi tabakâti'l-muhaddisîn, Mizânu'l-'i'tidâl, Tabakâtü'l-kurrâ', Tezkiretü'l-huffâz; Bedreddîn ez-Zerkeşî, el-Burhân fi 'ulûmi'l-Şur'ân.

3.5. Önemi

Nûru'l-intibâh'ın telif sebebi ve sonuç kısmındaki ismi birlikte düşünüldüğünde bir mezuniyet çalışması olduğu anlaşılmaktadır. Mütehassisin Medresesi mezunlarının altı yıllık yüksek tahsilli kabul edilmeleri¹⁴⁰ dikkate alındığında bunun bir ihtisas (yüksek lisans) tezi olarak kabul edilmesi hata olmayacaktır. Zira şube hocalarının öğrenciyi tefsir, hadis, hadis usûlü ve nakd-i ricâl ile tabakat alanlarında uzman olduğunu gösteren eserin sonundaki tasdikli belgeler de bu durumu desteklemektedir.

Bir konunun birçok kaynaktan yararlanılarak farklı açılardan ele alınması ve yeri geldikçe toplumsal olaylarla ilişkilendirilmesinin yanında şahsî fikirlerin de ifade edilebilmesi, eserin yazıldığı dönemde konu merkezli çalışmaların yapılma yöntemi hususunda fikir vermesi ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.

Eserin sonunda müellifin tefsir, hadis, usûl-i hadis ve nakd-i ricâl ile tabakâtü'l-kurrâ ve'l-müfessirîn alanlarında müderris olduğunu gösteren mühürlü belgeye yer verilmesi son dönemleri olmasına rağmen Osmanlı eğitim anlayışının hangi çizgide ve seviyede olduğunu göstermesi yönüyle de önemlidir. Ayrıca çalışma, dönemindeki müracaat kaynaklarının tespiti, toplumda cereyan eden fikirler ile sahiplerinin takibinin haricinde bir konunun araştırılma şekli ile çalışma sahibinin fikir dünyasının tahlilindeki rolü bakımlarından da dikkate alınmaya değer özelliktedir.

Osmanlıdan Cumhuriyet'e intikal eden medeniyet ve bilginin geçerliliğini ne ölçüde koruduğu ve çağdaşlaşma adına toplumun dönüştürülmesinde bu birikimin hangi oranda kullanılabildiğinin tespiti noktasında değerlendirilmeye layık bir eser olduğu inkâr edilemez.

3.6. Nüshaları

Nûru'l-intibâh'ın elimizde tek nüshası mevcut olup Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 15635'te kayıtlıdır. Eser takriben kare şeklinde çizgili bir deftere rika yazısıyla yazılmış olup müellifin numaralandırmasına göre 282 sayfadır.¹⁴¹ İlk sayfada nesih yazıyla eserin *Nûru'l-intibâh* adı, bunun altında iki satır halinde rik'a yazıyla "Medrese-i Süleymaniye altıncı devre risalecilerinden Karacabeyli Mehmed Lütfullah" ve "fi 1 Recebi'l-ferd, Sene 1342" notları kayıtlıdır.

¹⁴⁰ Bu konuya dair Maarif Vekaleti'nin uygulaması Talim ve Terbiye Dairesinin 10 Eylül 1942 gün ve 2/1324 sayılı yazısı ile karar bağlanmıştır. DİB, *Teşkilat Albümü*, 78.

¹⁴¹ İki yerde, (148'den sonra 150, 221'den sonra da 223 gelmektedir) defterden herhangi yaprak koparılmadığından, sayfa sıra numarasında hata yapıldığı anlaşılmaktadır.

Boş bir sayfadan sonra içindekiler sayfa numaralarıyla birlikte üç sayfa halinde düzenlenmiştir. Ancak buradaki başlıkların bir kısmı, muhtevada da işaret edildiği gibi, metinde kısmen değiştirilmiştir. Ortalama yirmi iki satırlık sayfalarda metnin tamamında siyah mürekkep kullanılmış olup sayfanın dışı bakan kenar üst uç kısma sayfa numaraları Hint rakamlarıyla yazılmıştır. Fasıllar, mebhâs ve diğer konu başlıklarının sıra numaraları genellikle rakamla verilmekle birlikte yazı ile belirtilmiş olanlar da göze çarpmaktadır. Kitapta dikkat çeken özelliklerden biri, günümüzdekiyle birbir uyuşmasa da, dipnot sisteminin kullanılmış olmasıdır. Bu notlar çizgiyle metinden ayrılırılmıştır. Ana metinde fasıllar arası geçişler çoğunluğu üç ters virgül veya nokta ile belirtilirken konu sonlarında ise çizgilerden müteşekkil ters piramitle birlikte ² nin haricinde muhtelif şekil ve figürler kullanılmıştır.

Eserin son sayfasında Karacabeyli'nin tefsir, hadis, usûl-i hadis ve nakd-i ricâl ile tabakatü'l-kurrâ ve'l-müfessirîn alanlarında müderris olduğunu gösteren ve her kısmın hocasının ya da sorumlusunun mührünün yer aldığı beş adet renkli ihtisas belgesi bulunmaktadır. Ancak mühürler net olmadığı için isimler tam olarak okunamamıştır.¹⁴²

SONUÇ

Karacabeyli Mehmet Lütfullah, Kafkasya doğumlu olmakla birlikte ilk ve orta tahsilini, bilinmeyen tarihte ailesiyle göç ettiği Bursa'da, yüksek tahsilini ise İstanbul'da cami derslerini takip ederek ve Mutehassisîn Medresesi'nden 1924 yılında altıncı devre mezunu olarak tamamlamıştır. İrşadî öğrencilik yıllarından itibaren hayatının temel felsefesi haline getirerek kürsülerde bulunmuş, ayrıca doğru bilginin öğretilmesi amacıyla muhtelif konulu eserler kaleme almasının haricinde bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasını temin için de gazete köşe yazılarına ilâveten uzun soluklu ancak bir derginin sahipliğini ve yayıncılığını da yapmıştır.

Eserlerinde, biyografik olanın haricinde, zaman zaman ileri derecede bazı konulara değinmekle birlikte ekseriyetle halk düzeyinde temel dinî bilgilerin işlemeşi onun irşadla ilgili temel hedeften ödün vermediğine işaret etmektedir. Ele aldığı mevzularda temel İslâm kaynaklarına müracaat etmekle birlikte Müslüman olmayan yazarları da referans göstermiştir. Bunu, bazen üzerinde durulan mevzuun, Müslüman olmayanlarca da anlatıldığı gibi gerçek olduğunu ortaya koyup inandırıcılığını arttırmak bazen de yanlış düşüncelere cevap vermek amacıyla yaptığı anlaşılmalıdır. Böylece doğru bilginin sadece kendi milletinin değil aslında bütün insanlığın malı ve hakkı olduğuna işaret etmiştir.

¹⁴² Bu çalışmanın mihengini teşkil eden bu eser, transliterasyon sistemiyle çalışılmış olup basım aşamasındadır.

Şu andaki tespitlere göre Lütfullah Bey, Cumhuriyet öncesi dönemde yüksek öğretim kurumundan mezuniyet tezi olan *Nûru'l-intibâh* haricinde eser telif etmediği ve yazımından vefatına kadar uzun bir dönem geçmesine rağmen çalışmasının yayımlanmamış olması şayan-i dikkattir. Bunda eserin “İfâde-i mahsûsa” kısmında yer alan ve eserini yazma gerekçesine az da olsa ışık tutan “sırf emre imtisalen” ifadesinin ve Cumhuriyet sonrası oluşturulması hedeflenen toplumun sosyolojisine fayda sağlamayacağı düşüncesinin etkili olduğu tahmin edilmektedir.

Eser, II. Meşrutiyet (1908) sonrası medreselerde gerçekleştirilmeye çalışılan ıslah hareketinin amaçlarından olan ihtisaslaşma ürünüdür. Bu nedenle bu tür okullarda tefsir-hadis eğitimi almış olan bir öğrencinin ulaştığı seviyeyi ve kaleme alındığı dönemdeki ilmî anlayışı ortaya koyması bakımından önemlidir.

Dârul'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ne dair nizamnamenin ilgili âmir hükmüne göre bölüm müderrisleri tarafından belirlenen bir konunun -günümüzdeki akademik çalışmalara metot açısından birebir uymamakla birlikte- araştırılması, çalışmanın, ihtisas tezi olarak değerlendirilebilecek özellikte olduğunu göstermektedir. Zira müellifin tefsir, hadis ve tabakat alanlarındaki yetkinliğinin belgelenmesi ve Cumhuriyet sonrası bu okul mezunlarının altı yıllık yüksekokul mezunu kabul edilmesi, çalışmanın bu niteliğini desteklemektedir.

Âyet, hadis ve tabakat içerikli olarak beş ana bölüm ile birçok alt başlıktan oluşmasına karşın temelde tefsir-hadis konulu bir çalışma olduğu söylenebilir. İlk üç bölüm, çalışmanın takriben yarısını teşkil etmekte ve merkeze konan âyet ve bununla ilintili hadisin değişik bilimlerce nasıl ele alınabileceğinin örneği sunulmaktadır. Bu bağlamda âyetin, kırâat, sebeb-i nüzûl, münasebet, sarf, nahiv, belagat, tabakat, siyaset gibi ilimler açısından ele alınmıştır.

Konunun özelliği itibarıyla ihtiyaç duyulan bazı kelimelerin lügat, terim ve dinî açıdan tanımları yapılmış, özellikle sözlük açısından anlatımlarda eşanlamlılardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda emanet, ‘âriyet, ‘adl, terakki, cemiyet gibi kavramların ön plana çıkmaktadır.

Çalışmada geçen kaynaklar, müellifin bizatihi yararlandıkları ile burarlarda zikredilenlerden ibarettir. Kaynakların kullanımında sistematik bir yöntemin tatbik edildiğinden bahsetmek güç olmakla birlikte konuyla ilgili olmayan bilgilere yer verilmemesi bilgi aktarımında titiz davranıldığını göstermektedir.

Eserde konuyla bağlantılı âyet, hadis ve atasözlerin kullanılması, üzerinde durulan mevzuun daha anlaşılır olmasını teminin yanında içeriğin de zenginleştirilmesine katkı sağlamıştır. Ancak gerek âyet gerekse hadiste

anlama yoğunlaşmak yerine bunların farklı bilim dalları bakımından irdelenmesi bu iki kaynağın anlaşılmasının harici bilimler yardımıyla mümkün olabileceği düşüncesinin, dönemdeki modern tefsir anlayışına rağmen, baskınlığını koruduğunu göstermektedir. Aynı şekilde her iki kaynağın yorumları ağırlıklı olarak Osmanlı geleneksel anlayışına göre yapıldığı gibi fikhî konularda Şafî¹⁴³ ekolünün görüşlerine yer verilmekle birlikte Hanefî mezhebinin görüşünün hâkim olduğu açıkça müşahade edilmektedir.

Çalışmada, görüşleriyle İslâm coğrafyasını etkileyen Muhammed Abduduh'un¹⁴⁴ yorumlarına yer verilmiştir. Bunun yanında müellifin, 1908-1914 tarihleri arasında yayın hayatında yer alan Sebilürreşad'da Mehmed Akif (ö. 1936), Ahmet Hamdi Akseki (ö. 1951) ve Bereketzâde İsmail Hakkı (ö. 1918) tarafından yapılan tercümele vasıtasıyla¹⁴⁵ tefsir alanındaki gelişmelerden haberdar olduğu ve klasik anlayışa tamamen bağlı kalmayıp Kur'an'ın yaşanan olaylara göre yeniden yorumlaması fikrine ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Zira onun bu konudaki bakış açısını, özellikle konunun ahlâkî veçheden ele alınışında batılı düşünürlerin fikirlerinden istifadesi gibi II. Meşrutiyet sonra Osmanlı'da tefsir anlayışının¹⁴⁶ etkisiyle Fil Süresindeki (105/3) "Ebâbil"den maksadın "uçaklar" olduğunu¹⁴⁷ belirtmesi de teyid etmektedir. Onun âyetle ilgili böyle bir yorum yapmasında bu hava araçlarının savaşın kazanılmasındaki etkisinden ileri geldiği düşünülebilir. Bütün bunlara rağmen İstiklal Savaşı'nın Hz. Peygamber tarafından Müslim'deki bir hadiste haber verildiğini iddia etmesi¹⁴⁸ ise yorumda ölçüyü tutturmakta zorlandığının işareti kabul edilebilir.

Müellifin, kimi konularda toplumsal sorunların çözümüne değinmesi eserin bu amaca katkı sağlaması düşüncesiyle kaleme alındığı izlenimini vermektedir.

Müellifin, eserlerinde dinî kaynakları referans göstermesi temel özelliklerinden biridir. Bunlar arasında birinci sırada âyetler gelmektedir. Ga-

¹⁴³ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 65, 67, 70.

¹⁴⁴ Karacabeyli, *Nûru'l-intibâh*, 22, 43, 56, 118.

¹⁴⁵ Suvat Mertoğlu, *II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı'da Modern Tefsir Anlayışı (Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914)* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 25.

¹⁴⁶ Mertoğlu, *II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı'da Modern Tefsir Anlayışı*, 8.

¹⁴⁷ Baydoğan, *Bilgi ve Ahlâk*, 25.

¹⁴⁸ Müellifin konuya dair verdiği bilgi şöyledir: "Sonra istiklal savaşımızı Peygamberimiz haber vermişti ve haber verdiği şekilde aynen çıktı. Bu hadisi bizzat ben gördüm ve en değerli hadis kitaplarımızın birindedir. O kitabın ismi Müslim'dir. O savaşın Yunanlılarla olacağını ve İstanbul'u da işgal edeceklerini, o savaşta dört defa savaşılacağını, dördüncüde Müslümanların pek büyük bir zafer kazanacaklarını düşmanlarını mahv ve perişan edeceklerini, İstanbul'un ve bütün istilaya uğrayan memleketlerin haber vermiştir." Baydoğan, *Bilgi ve Ahlâk*, 77.

zete yazılarında işlediği birçok konuya dair Kur'ân'da âyetlerin olduğunu belirtmesine rağmen gazetelerin kullanım şekline kaynaklı olarak meal-lerini vermemektedir. Ancak yazarın gazete yazılarından oluşan eseri, hadislere karşı aynı hassasiyete sahip olmadığına işaret etmektedir.

Lütfullah Bey'in eserlerinde dönemin hâkim dilinin rengi açıkça görülmektedir. Zira bitirme tezinde dönemin dil özellikleri görülmekle birlikte yaşına göre ağıdalı kullanımın tercih edilmemesi ya okulun isteğine riayet edildiğinden ya da çalışmanın belli bir kesime münhasır kalmaması fikrinden kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanında Cumhuriyet sonrası kitaplarında, "Allah" kelimesi yerine ekseriyetle "Ulu Tanrı" ifadesinin kullanılması, bu dönemde dil alanında gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarını yansıtacak niteliktedir. Ancak bu eserlerde bazı kelimelerin küçültme eki "-cik, çık" yerine Arapça tasgir kalıbıyla "küreyve, huveynât, huceyrat"¹⁴⁹ şeklinde kullanılması Osmanlı Türkçesinin etkisinden tamamen kurtulmamanın göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bu konuda işaret edilebilmesi gerekli olan konulardan biri de mezuniyet amacıyla yazılan bu çalışmanın hiçbir yerinde, herhangi bir komisyon tarafından değerlendirildiğine dair bilginin bulunmamasıdır. Bu, tezin eleştirilemeyecek derecede mükemmel bulunduğu veya elimizdeki orijinalinden muhtasar ya da genişletilmiş olarak kopya edilip uzmanlık belgelerinin tespit edilemeyen veya kayıp olan orijinalinden buraya aktarıldığı ihtimallerini akla getirmektedir.

Netice itibarıyla, Türk milletinin kısa zamanda hayatın pek çok alanında yaşadığı değişikliğin sonucunda iki ayrı kültüre sahip fertlerden olan bu insanlara ait çalışmaların gün yüzüne çıkarılması Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemin fikrî, ilmî, ictimai yönlerinin tespiti ve değerlendirilebilmesi için elzem ve inkâr edilemez bir hakikat olduğuna inanılmaktadır.

¹⁴⁹ Baydoğan, *Bilgi ve Ahlâk*, 38.

KAYNAKÇA

Baydoğan, Mehmet Lütfullah. *Bilgi ve Ahlâk*. İzmir: Meşher Basımevi, 1947.

Baydoğan, Mehmet Lütfullah. *Hazreti Ali*. İstanbul: Büyük Kervan Matbaası, 1961.

Baydoğan, Mehmet Lütfullah. *İyi Bilgiler*. 2. Baskı. İzmir: Meşher Basımevi, 1940.

Baydoğan, Mehmet Lütfullah. *Kur'ân Bir Hikmet-i Ezeliyyedir*. haz. Hasan Basrı Tarman. Ankara: Arı Matbaası, 1969.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *el-Câmi' li-şu'abi'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamid Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim el-Cûfi. *el-Câmi'u's-sâhîh*. nşr. Bedreddin Çetiner. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Nizamnâme-Ders Cedveli-Suret-i Tedris ve Kitaplar-Tâlimât-nâme. İstanbul: Matbaa-ı Ahmet Kamil, 1330/1333. <http://www.isam.org.tr/>

Derman, M. Uğur. “Mustafa İzzet, Yesârîzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/307-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Diyanet İşleri Başkanlığı. Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü 1924-1989. haz. Nihat Aytürk. Ankara: APK Dairesi Başkanlığı, 1989.

Ebü'l-Ulâ Mardin. *Huzur Dersleri*. 3 Cilt. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951.

Ertan, Veli. “Mustafa Fehmi Gerçekler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

İbn Hacer el-'Askalânî, Şihâbüddîn Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Hedyü's-sarî Muqaddimetü Fetîhî'l-bârî*. 13 Cilt. Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Turâs, 1407/1986.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm. *Mecmû'atü'l-fetâvâ*. nşr. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz. 37 Cilt. el-Mansure: Dârü Ebi'l-Vefâ, 1426/2005.

İDP, İslamcı Dergiler projesi. “Müslüman Sesi”. Erişim 27 Ocak 2022. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/101/musluman-sesi>

Karacabeyli, Mehmet Lütfullah. *Nûru'l-intibâh*. DEÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi. No: 15635. s. 282.

Kütükoğlu, Mübahat S.. “Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/507-508. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Mertoğlu, Suvat. *II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı’da Modern Tefsir Anlayışı (Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914)*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2001.

Meşihat-ı Celile-i İslâmiyye. “Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi ile Taşra Medarisi Hakkında Nizâmname”. *Cerîde-i ‘İlmiyye*. İstanbul: yy. Zilhicce 1335. <https://idp.org.tr/>

MŞH. SAİD. nr: 248/27/1-3.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Şahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenu’n-Nesâî*. nşr. Bedrettin Çetiner. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Özel, Mustafa. “İzmir’de Bir Dergi: Müslüman Sesi”. *Yedi İklim* 142-143 (Ocak-Şubat 2002).

Özkardeş, Haşim. “Ustad ve Fadıl-ı Muhterem Hacı Mehmed Lütfullah Baydoğan’ın Ebediyet Âlemine İntikali Münasebetiyle Kısa Bir Terceme-i Hali”. *Müslüman Sesi* 17/281 (Kasım 1966).

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Şur’ân*. thk. Merkezi’ d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye. 7 Cilt. Medine: Mücemmaü’l-Melik Fehd li-Tıbaati’l-Mushafi’ş-Şerif, ty.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tedribü’r-râvî fi şerhi Tekrîbi’n-Nevevî*, şrh. Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uvayda. Beyrût: Dârü’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1417/1996.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi ‘u’ş-şahîh*. nşr. Bedreddin Çetiner. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Turan, Alptekin. “Ahmed Hüsameddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/90-92. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.

Yıldız, Hasan. *Dârü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medresesi’nde Eğitim ve Öğretim*. İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2017.

